

Paparaco vtáčieho sveta

Aké sú najväčšie mýty o vtákoch? Prečo je potrebné prepísať učebnice biológie? Ako dokonalé sú mimikry kukučky? A prečo už netreba vtáky prikrmovať? Aj na to odpovedá v rozhovore uznávaný ornitológ **prof. RNDr. TOMÁŠ GRIM, Ph.D. (50)**, okrem iného aj vášnivý cestovateľ, fotograf a „vtáčkarský“ rekordér. Precestoval viac ako osemdesiat krajín na všetkých kontinentoch a pozoroval 4 500 druhov vtákov. Nedávno sa vrátil z Bolívie, o ktorej tvrdí, že je s 1 400 vtáčimi druhmi zasľúbenou krajinou pre operencov aj vtáčkarov.

V Majetíně na Olomoucku zachytil ornitológ Tomáš Grim svým objektivom húsku štíhlu. Tá podľa neho predstavuje reálne sa rozvíjajúci problém tunajšej ochrany prírody. „Čo tento invázny druh vie, dokladá aj jedinečné zimné hniezdenie, keď samica začala znášať pár dní pred Štedrým večerom!“ hovorí.

■ S akými najčastejšími mýtmi o svete vtákov sa stretávate?

O tom by sa dalo napísať niekoľko knížiek. Veľká časť z toho, čo sa traduje o vtákoch, sú bludy. Tak napríklad to, že vrabce vymierajú. Je to nehorázny nezmysel! Pred dvoma rokmi vyšiel odborný článok, ktorý úplne prvýkrát v histórii jednotným spôsobom odhadol veľkosti vtáčích populácií takmer všetkých druhov na svete a zoradil ich od najpočetnejších až po úplne posledného papagája niekde v Brazílii, kde zomiera posledný jedinec. A kto myslíte, že bol na prvom mieste rebrička?

■ Podľa toho, čo hovoríte, asi vrabec domáci, nie?

Áno. Vrabec domáci je celosvetovo najpočetnejší vtáčí druh – 1,6 miliardy jedincov! Takže tvrdiť, že vrabec je nejako ohrozený, je bez preháňania ten najabsurdnejší nezmysel, aký možno o vtákoch vôbec povedať. Bohužiaľ sa tým iba odvádza pozornosť od druhov, ktoré ohrozené skutočne sú. Avšak príbeh vrabca je extrémne zaujímavý.

■ V čom? Rozprávajte.

Vrabec žije s človekom najdlhšie zo všetkých vtáčích druhov. Nejakých 10-tisíc rokov, od vzniku poľnohospodárstva. Je to bez preháňania epický príbeh o tom, ako sa „vrabček“ prispôbil životu s človekom, ako sa šírila. Vlastne je to jeden z najvýznamnejších inváznych druhov na svete. Bol človekom vysadený v Severnej a Južnej Amerike, v Afrike, v Ázii, v Austrálii. Teda všade okrem Antarktídy. Vrabcov, tým myslím druh v rámci rodu *Passer*, je asi 25 druhov, z ktorých väčšina žije niekde v púšťach a polopúšťach juhozápadnej Ázie a severnej Afriky, a ich populácia je podstatne menšia ako populácia súčasného vrabca domáceho. Keby človek neza-

siahol, zostal by aj vrabec domáci bezvýznamným druhom kdesi v pustatine. Nikto, okrem pár odborníkov alebo vtáčkarov „zberateľov druhov“, by o ňom nemal ani tušenie. Jeho populácia by nikdy nemala šancu dosiahnuť 1,6 miliardy – to je z veľkej väčšiny práca človeka.

„Vrabec žije s človekom už desaťtisíc rokov.“

■ Ako k tomu vlastne došlo?

Je to historická zhoda okolností. Pred desaťtisíc rokmi bol vrabec domáci v oblasti úrodného polmesia. Zhodou okolností je zrnoravý, a tak sa v blízkosti človeka zabýval. Bol na správnom mieste v správnom čase, a získal náskok 10-tisíc rokov. To je zásadné. To sú totiž tisíce generácií! A my už dnes vieme, že aj vrabce prešli vďaka človeku evolúciou. Dokonca poznáme konkrétne gény, ktoré stoja za tým, že vrabec je prispôbený na naše poľnohospodárstvo. Má inak stavaný zobák na to, aby bol schopný efektívne využívať zrná, ktoré pestujeme. Divoké populácie vrabcov domáчих v Strednej Ázii, ktoré sa človeku vyhýbajú, majú zobák stavaný inak. Ľudia skrátka spôsobujú evolučné zmeny tu a teraz.

■ My však do života vtákov vstupujeme aj tak, že im staviame krmidlá a sypeme do nich zrná. Robíme vôbec dobre?

Vzťah ku krmidlám sa vyvíja v zaujímavých vlnách. Keby ste sa ma pýtali pred dvoma rokmi, asi by som vám povedal niečo iné ako dnes, a pár rokov predtým by som povedal ešte niečo iné. Krmidlá majú dlhú tradíciu, hádam stovky rokov. Až do-

nedávna, tým myslím do obdobia pred pár rokmi, sme však vôbec nevedeli, či sú pre vtáky vôbec dobré. Respektíve sme si naivne, bez starostlivejšieho výskumu, mysleli, že sú. Problém je v tom, že my často niečo robíme v dobrom úmysle, ale zabúdame, že čokoľvek, čo urobíme, nemá len ten jeden vytúžený účinok – všetko má desiatky alebo stovky rôznych účinkov. A skutočne sa ukázalo, že prikrmovanie má množstvo vplyvov, ktoré sú také negatívne, že často prevládajú pozitívne vplyvy.

■ Napríklad?

Najskôr spomeniem vec, s ktorou je už aspoň časť verejnosti dosť oboznámená. Krmidlá môžu byť pre vtáky zdrojom infekčných chorôb. Napríklad zelenka obyčajná – malý zelený spevavec veľkosti vrabca so silným zobákom – sa tam môže nakaziť tzv. trichomonózou. Tá je pre neho smrteľná. Pôvodcom choroby je prvok bičovka hydinová, ktorá cudzopasí operencom v hrdle. Vtáky si ju najľahšie odovzdávajú priamym kontaktom pri krmidlách. V prírode by sa to v takej miere nedialo, pretože prirodzené potravinové zdroje nie sú takmer nikdy také koncentrované ako krmidlá – hustoty výskytu vtákov na krmidle sú preto extrémne neprirodzené.

■ Čo robiť v prípade podozrenia na infekciu?

Ak sa objavila pri krmidle zelenka, ktorá žmúri oči, je apatická, znamená to, že je niečo zle. V takom prípade nakazené krmivo vyhodte alebo spálte a krmidlo vydezinfikujte. Všeobecne by som odporučil nesypať každý deň pol kila zrna, aby sa im v krmidle nehromadilo. Krmte iba dvakrát – trikrát týždenne a menším množstvom. Treba však povedať, že vtáky už dnes prikrmovanie väčšinou ani nepotrebujú, potravu majú všade dosť – snehová pokrývka

► „Bez ekoturizmu – a nevyhnutnej uhlíkovej stopy – tento nádherný a ohrozený krakľovec bielostrý z Madagaskaru odíde s kvantami ďalších druhov na večnosť dávno pred tým, než by sa ho nejaká zmena klímy mohla vôbec začať dotýkať,“ hovorí Tomáš Grim.

im už v prístupe k potrave nebráni. Pokiaľ však príde nečakane silná snehová nádielka, ako vlani v decembri, je, naopak, dobré podať nárazovo pomocné zrno.

■ Hovorili ste o mnohých okolnostiach, ktoré zmenili váš názor na krmidlá. Aké boli ďalšie?

To bolo úplne nové zistenie, ktoré aj pre mňa ako biológa bolo bez preháňania šokujúce a spôsobilo u mňa dramatickú zmenu v pohľade na prikrmovanie. Ak sa pozriete v zime na krmidlo, spravidla tam najčastejšie chodí sýkorka veľká a sýkorka belasá. Naopak, sýkorka hôrna alebo sýkorka lužná sa tam objaví len vzácné. Sýkorka veľká je z nich najväčšia a je aj veľmi agresívna. Vytrháva srst iným zvieratám. Ostatne, srst rôzneho pôvodu používajú sýkorky na výstelku hniezda. Z Maďarska sú dokonca pozorovania, ako sýkorky veľké útočili na hibernujúce netopiere a požírali ich mozog.

■ Tento ľubезný vtáčik? To je veľmi drsné.

Je. O ich bojovnosti vám svoje povie každý krúžkovateľ... Alebo sa pozrite, ako vyzerajú jeho ruky po odchyte sýkoriek (*smiech*). Aj sýkorka belasá, hoci vyzerá ako nežnosť sama, vás dokáže veľmi bolestivo dobnúť. Agresívne útočia aj na ostatné sýkorky a iné druhy – vedia odohnať z krmidla datľa, alebo dokonca uďobať inkubujúcu (*sediaku na vajciach, pozn. red.*) samicu muchárika a jej dutinu si uzurpovať pre seba. Na také prípady som niekoľkokrát narazil, keď som kedysi datle pomáhal skúmať. Sýkorka hôrna a lužná sú slabšie, nie sú také agresívne, a keď sa stretnú pri krmidle, takmer vždy vyhrá sýkorka veľká alebo belasá. Z krmidiel teda

majú výhodu len sýkorka veľká a belasá. Lenže to sú druhy, ktoré vlastne žiadnu pomoc nepotrebujú, pretože už sú aj tak veľmi bežné. V Anglicku, kde sa prikrmuje naozaj masívne, pretože sú tam milióny nadšených vtáčkarov a ďalšie milióny nadšených nevťáčkarov, to spôsobilo, že sýkorka veľká a belasá pribúdajú. Naopak, sýkorky hôrne a lužné ubúdajú – ako priamy dôsledok toho, že ľudia prikrmujú ich konkurentov! Sýkorka hôrna sa dokonca dostala vďaka prikrmovaniu na zoznam ohrozených druhov.

„Krmidlá môžu vtákom škodiť.“

■ Čo z toho teda plyní? Prikrmovať, alebo neprikrmovať?

Predtým sa zdôrazňovalo: „Prikrmujme, vtáky nás potrebujú!“ Potom sa dokonca tvrdilo: „Prikrmujme celoročne, pomôžeme viac!“ Všetko je však inak – prikrmovanie často škodí, a to veľmi. Napriek tomu sa niekto môže rozhodnúť prikrmovať, pretože mu jednoducho preká-

žajú sýkorky (*smiech*). V každom prípade, je dôležité neklamať si, že „to robíme pre vtáky“ – naopak, robíme to pre seba. Nech už sa rozhodneme akokoľvek, je to v prvom rade naša sebecká aktivita. A po nových poznatkoch o tom, čo kŕmenie s vtákmi vlastne robí, sa už nikto nemôže oháňať tým, že kŕmením pomáha prírode, koná dobro a že sa obetuje pre vtáčiky. Všetko, čo robíme, robíme preto, že nás to baví a uspokojuje, pretože sa radi vtáctvom kocháme. Občas naša pomoc prírode preukázateľne pomáha – keď napríklad prispejeme brigádovú rezerváciu. Inokedy však zdanlivá pomoc prírode preukázateľne škodí, hoci v dobrej viere. A to je bohužiaľ často prípad vtáčích krmidiel.

■ Aký mýtus o vtákoch vás naposledy zdvihol zo stoličky?

Včera večer ma nahneval jeden kolega, ktorého si inak veľmi vážim. Bavili sme sa o nepôvodných druhoch. On poznamenal, že nemá problém s tým, že sa u nás objavujú nepôvodné druhy, a že by sa mu dokonca páčilo, keby sa na južnej Morave usadila ázijská hrdlička východná. Je to jeden z tých druhov, ktoré sa u nás zahniezdili prvýkrát. Kvôli nezodpovednému chovateľovi, ktorý má akýsi polodivoký chov – sčasti sú vtáky v klietkach a sčasti sú na voľno. A vlani u nás takí utečenci hrdličky východnej prvýkrát preukázane zahniezdili vo voľnej prírode. A kolega na to: „Čo by tu u nás mohla hrdlička východná robiť zlé?“ To je bohužiaľ mimoriadne naivné. Každá invázia na začiatku vyzerá nevinne. Vždy sa to začne od jedného pôvodného páru, alebo od niekoľkých. Prvé polstoročie sa nemusí diať vôbec nič. Potom sa však rozbehne populačná lavína, a tú už nikto nezastaví. Presne tak sa

„Na prvý pohľad idylka, v skutočnosti nočná mora ochrany prírody. Na fotografii z Austrálie totiž z Austrálie nie je nič: invázny drozd ulovil v nepôvodnej trávnej zmesi zavlečenú dážďovku. Všetko je import z Európy. Niečo chcené, niečo nechcené, ale všetko škodiace,“ vysvetľuje ornitológ Grim.

◀ **Objaviť niečo, čo zatiaľ nikto nikdy nevidel, je sen každého bádateľa. „Hniezdo kvetárika čiernohrdlého ľudské oko neuzrelo až do 30. novembra 2011, keď sme naň narazili v južnom Peru,“ opisuje ornitológ Grim.**

som ich tu nezaznamenal. Húska štíhla je druh, ktorý prirodzene žije v subsaharskej Afrike – od Sahary dole, plus kúsok na sever pozdĺž Nílu. Asi pred 250 rokmi bola vysadená v Anglicku. Bežne ju stretnete v londýnskych parkoch, ale mimo mesta, kde už nefunguje efekt tepelného ostrova, sa jej tak nedarí. A asi pred polstoročím nezávisle od toho vypustili nejaké húsky štíhle aj v Holandsku. Dnes sa ukazuje, že to vôbec nebol dobrý nápad. Márne sa ich tam snažia spacifickovať a vyhubiť, nedarí sa to. Nastalo presne to, o čom sme už hovorili, ľudia si povedali: „Veď je to len vták, ktorý nič nerobí!“ Hfštka párov pred polstoročím určite nebola problém, lenže skoro 10-tisíc párov veľkého agresívneho vtáka dnes už áno.

■ **Ako na operencov pôsobia zmeny klímy? Zimy sú u nás čoraz miernejšie. Čo to s nimi robí?**

To, čo robilo vždy – niektoré druhy sa šíria, iné miznú, mení sa ich štýl života. My ľudia riešime každú zmenu ako katastrofu, čo je smiešne. Svet sa vždy menil. A keď od neho niečo skutočne nemožno očakávať, potom to, že zostane rovnaký. Zmena je podstata živého sveta. Ak si pamätáme z detstva, že za „mojich mladých čias“ bolo niečo „tak a tak“, potom jediné, čo možno rozumne v budúcnosti očakávať, je, že to tak nebude. A určite neplatí, že by všetky zmeny spôsoboval človek. Veľa zmien a trendov sa dialo a deje nezávisle od nás. A mnoho z nich sa deje úplne inak, než aby sa to všetko dalo pripísať zmene klímy... Vtáky tu boli pred nami a budú aj po nás, či už sa teplota zvýši, alebo zníži. Za posledné dva milióny rokov prebehlo vyše 30 ľadových a medzľadových dôb. Vtáky a iné organizmy sú zvyknuté na to, že teplota lieta do extrémov. Že veľká časť minulosti bola oveľa teplejšia a veľká časť bola oveľa chladnejšia ako dnes. To sú iba naše ľudské obavy z toho, že sa ten „naš svet“ mení. To je problém psychológie, nie ekológie. Desiť by sme sa mali, keby sa svet nemenil.

■ **Vy sledujete život vtákov priamo v hniezdach. Ste taký vtáči paparaco. A pomerne nedávno ste skúmali hniezda žltochvosta záhradného. Prečo?**

Mali sme na to s kolegami spolupáťateľmi zvláštny dôvod. Jedna z mojich životných tém sú kukučky – hniezdni podvodníci,

to začalo s vrabcom domácim a škorcem obyčajným. Mimochodom, „náš“ škorec je hneď po vrabcovi druhým najpočetnejším druhom vtáka na Zemi. A rovnako ako vrabec, aj škorec za svoju extrémnu početnosť vďačí ľudskej hlúposti, neuváženosti a nepoučiteľnosti. Dnes škorce spôsobujú obrovské škody v poľnohospodárstve. Hlavne v krajinách, kde sú nepôvodné. Pokusy vyhubiť ich, napríklad v USA, Austrálii alebo na Novom Zélande, bohužiaľ stroskotali. Všetko zle – a len vďaka niekoľkým málo jedincom, ktorých niekto slabomyseľne vypustil pred iba jeden a pol storočím. Kto by to bol vtedy povedal?

■ **Napadá vám ďalší príklad?**

Vlani som fotil zábery pre dve knižky, ktoré píšem o vtáčích inváziách a mestských vtákoch. Bol som v Anglicku, čo je epicentrum nepôvodných kačíc a iných husotvarých vtákov (zúbkozobce), a potom v južnom Španielsku, kde je epicentrum výskytu nepôvodných papagájov a spevavcov. Úplná katastrofa! Tam to naozaj musia riešiť a snažia sa privandrované papagáje vyhubiť. Verejnosť sa proti tomu búri. Úplne slabomyseľne zabúdajú na fakt, čo tie vtáky robia. Len naivne trepú, že papagáj je predsa pekný. Áno, je. Ale čo to má do činenia s ochranou prírody? Chrániť sa

majú predovšetkým druhy vzácne, nielen tie, ktoré sa nám práve náhodou páčia! Sú aj ulice, kde papagáje tak revú, že nepočujete vlastné slovo. Nepôvodné druhy všeobecne poškodzujú pôvodné ekosystémy, spôsobujú ekonomické škody, šíria choroby, vytláčajú pôvodné druhy, pretože skrátka príroda nie je nafukovacia. Ja by som priaznivcom nepôvodných druhov naordinoval pol roka v južnom Španielsku v nejakej ulici, ktorá je plná hniezd papagájov mníšich. Po pol roku budú na upokojujúcich liekoch, aby to vôbec nejak ovládli.

„Nepôvodné druhy poškodzujú pôvodné ekosystémy.“

■ **Čo by aktuálne malo robiť Česku či Slovensku vrásky na čele?**

Napríklad šírenie húsky štíhle. Zhodou okolností, keď som na rozhovor prichádzal okolo Vltavy, som ich na svoje prekvapenie videl okolo seba pár preletieť. Do Prahy cestujem z Olomouca dosť často, a ešte

„Táto scéna by pre mňa bola skvelá, aj keby na kohútiku sedel len nejaký nevýrazný „šedák“ – a nie najkrajší druh medárika,“ hovorí Tomáš Grim o svojej fotografii z Austrálie.

ktorí parazitujú na obrovskej škále vtáčích druhov. Kukučka hniezdi v Ázii, a ak započítame ázijské druhy hostiteľov, sú ich asi tri stovky – teda asi dvakrát toľko, než sa väčšinou uvádza. V Európe takmer všetci jej hostitelia stavajú otvorené hniezda, ktoré vyzerajú ako kalíšok. Žltochvost záhradný je jediný európsky hostiteľ kukučky, ktorý si stavia dutinové hniezdo. Čo je zjavne pre kukučku trochu problém. Ponúkala sa otázka: Ako sa taký veľký vták dostane do takej malej dutiny, aby mohol žltochvosta parazitovať? A to bol dôvod, prečo sme začali žltochvosta skúmať. Bádali sme skoro desať rokov vo Fínsku a zistili sme, že pri žltochvostoch funguje všetko inak ako pri ostatných hostiteľoch.

■ **Často sa o kukučke v literatúre tvrdí, že ako jediný vták na svete znesie vajce na zem, potom ho uchopí do zobáka a odnesie do cudzieho hniezda. To ho nerozbije?**

To je, samozrejme, úplný nezmysel, ktorý sa dosť často objavuje v populárnych knižkách. Kukučka nemá absolútne žiadny dôvod, prečo by kula takéto pikle. Áno, vajce by akurát rozbila. Kdekoľvek a kedykoľvek to niekto sledoval, vo všetkých prípadoch kladla kukučka vajčka priamo do hniezda. Prečo by kukučka nosila vajce v zobáku do otvoreného hniezda? Ak ho potrebuje niekam dať zobákom, tak jedine do dutinového hniezda. Tam by sa jej taká schopnosť hodila. Dutiny však pred nami nikto nesledoval. Nafilmovali sme vyše šesťdesiat kladení, čo je fantastická vzorka. Inak to nemáte šancu vidieť na vlastné oči. Kladenie trvá pár sekúnd, navyše väčšina hniezd nie je parazitovaná – to by ste

tiež mohli presedieť pri hniezde celý život, a nič by ste tam nevideli.

■ **Čo sa vám sledovaním podarilo odhaliť?**

Ukázalo sa, že aj do dutinových hniezd kukučka kladie vajčka priamo. Niekedy sa jej podarí do dutiny vopchať, vajčka vtedy kladie priamo do hniezdnej jamky žltochvosta. Ale vstupné otvory do hniezdnych dutín sú často veľmi malé, kukučka sa tam nezmesť. Takže zostane vo vchode a vajcia dovnútra musí vstreliť.

■ **To znie neuveriteľne.**

Áno, máme zábery, keď vajcia letia vzduchom aj nejakých 15 centimetrov. V pod-

state to vyzerá, ako keby ste odpálili golfovú loptičku. Potom vajcia úplne rovnako zakrúžia okolo jamky a v tom lepšom prípade, teda lepšom pre kukučku, nie pre hostiteľa, tam sklznú. Často sa však kukučka netrafí. Vajce zostane ležať mimo jamky, a to je koniec. Také vajcia totiž hostitelia úplne ignorujú. Úspešnosť kukučky u žltochvosta je často veľmi malá.

„Žltochvost nespozná, že kukučkino vajce je cudzie.“

■ **Takže to po neúspechu nabadúce skúša u iného vtáčieho druhu?**

Nie, u kukučky sú samostatné evolučné línie, keď každá samica parazituje len jeden druh hostiteľa, prípadne niekoľko málo druhov hniezdiacich v danom prostredí. Zdedili to po svojich matkách a odovzdajú to zase svojim dcéram. Sú napríklad kukučky, ktoré celý život kladú iba do hniezd trsteniarika bahenného. Iné kukučky celý život parazitujú v lese len na žltochvostovi záhradnom. Ďalšie kukučky parazitujú na vresovisku ľabtušku lúčnu. A tak ďalej.

▼ **Zapálený vtáčkar Tomáš Grim sa v roku 2022 pustil do súťaže Veľký rok: kto napozoruje najviac vtáčích druhov za kalendárny rok? Medzinárodný rebríček nakoniec vyhral. Počet 500 pozorovaných druhov bol s veľkým náskokom nielen novým českým rekordom, ale stačil aj na miesto v historickom medzinárodnom Top 10. „Posledným druhom Veľkého roku bola vzácna sova dlhochvostá – „ulovil“ som ho po niekoľkých dňoch hľadania až za súmraku na Silvestra na Šumave,“ dodáva.**

Vďaka tomu obýva „naša“ kukučka viac rôznych prostredí ako akýkoľvek iný vtáčí druh v Európe.

■ **Žltochvost záhradný má krásne sfarbené vajcia.**

Áno, to je jeden z mála vtáčích druhov, ktoré majú čisto jednofarebné, neškvrnité vajcia. Navyše majú krásnu blankytnú farbu.

„Samec chráni svoje teritórium kukaním.“

■ **Kukučka vraj „napodobňuje“ sfarbením vajec svojho hostiteľa. Modrú farbu je však ťažké trafiť, nie?**

Práve naopak. Napríklad kukučka kladúca vajčká v júli má žltkasté alebo nahrdzavené škvrnité vajcia, ale rozdiel by ste s trochou cviku spoznali. Kukučka, ktorá kladie k trsteniarikovi bahennému, má vajcia zelenkavé a škvrnité iným spôsobom a vzorom ako ostatné kukučky, ale rozdiel medzi trsteniarikom a kukučkou by ste tiež rozpoznali. Avšak kukučka, ktorá kladie k žltochvostovi záhradnému, má jednoliate modré vajcia bez škvŕniok, ktoré sú úplne totožne sfarbené ako tie žltochvostove. A tá modrá farba je taká podobná, že prakticky nie je medzi hostiteľom a parazitom vôbec odlišiteľná – dokonca aj koncentrácia farbiva, ktoré tú modrú farbu vytvára, tzv. biliverdínu, je prakticky totožná u kukučky aj žltochvosta! Sú to vôbec najdokonalejšie mimikry, aké sa kedy komu podarilo objaviť.

■ **Čo vás v hniezdach ešte prekvapilo?**

Toho by bolo... Chceli sme vedieť, či sú žltochvosty schopné nejakú sa kukučku brániť.

■ **A sú?**

To je dosť zložitá otázka. Žltochvosty vôbec nie sú schopné rozpoznať, že kukučie vajce je cudzie. A nie div. Mimikry vajec sú úplne dokonalé. Kukučie vajce je však o niečo väčšie. Ak položíte vajcia vedľa seba, rozdiel vidíte, nie je to však do očí bijúce. Lenže problém je v tom, že žltochvost hniezdi v tmavej dutine. Ak priletí zvonku, kde je, samozrejme, oveľa viac svetla, trvá mu asi 20 až 30 minút, kým sa rozkuká a kým začne v šere dostatočne vi-

▲ Mláďatá žltochvostov záhradných sa niekedy musia uspokojiť s takmer vegetariánskou stravou – brusnicami a čučoriedkami. Foto je z finskej Utuly.

dieť detaily. V tom čase už však na vajcia spravidla nepozerať – sedí, inkubuje. Že sa do hniezda dostal votrelec, kukučie vajce, nemôže poznať ani podľa počtu vajec – ten sa nemení. Kukučka totiž jedno vajce pestúna z hniezda odoberie a svoje pridá. Žltochvost tak nemôže staviť ani na to, že by si vajcia spočítal. Ostatne, to by asi ani nedokázal, väčšina vtákov takú schopnosť nemá. Mimochodom, v Amerike hniezdia lysky a tie napodiv počítajú vedia. Asi tak do osem. Čo je fantastické. Ak im nakladie iná lyska do hniezda vajcia, poznajú, že niečo nie je v poriadku. Ako sa potom k znáške zachovajú, závisí od toho, koľko vlastných vajec v hniezde napočítajú. Je to experimentálne overené. Pikantné je, že po anglicky sa lyska povie „coot“, čo znamená v preklade aj blbeček. Dokážete si teda asi predstaviť, čo spôsobilo, keď v odbornom časopise vyšiel článok s úderným názvom

„Coots can count“, čiže lysky alebo blbci vedia počítať (*smiech*). Avšak väčšina vtákov to, samozrejme, nevie.

■ **Dokáže sa teda žltochvost brániť kukučke nejakým iným spôsobom?**

Ako som práve vysvetlil, v štádiu vajec to nejde. Hovorili sme si, že žltochvost možno dokáže rozpoznať kukučie mláďa, pretože je príliš veľké, veľmi žobroní alebo má inak zafarbený zobák... Lenže žltochvost je úplne hlúpy, tak ako všetci ostatní hostitelia, a nespozná to. A tak nám napadlo, či mláďa kukučky nediskriminuje nejakým iným spôsobom. Napríklad že by mu nosil menej kvalitnú potravu. A pri tej príležitosti sme zistili, že žltochvosty nenosia len štandardnú kukučiu potravu, čo je hmyz a drobné pavúky. Ale napodiv aj jašterice veľké až 3,5 centimetra! Je až neuveriteľné, že kukučka je toto schopná prehltnúť a stráviť, ale takú jašteričku zhltnú dokonca aj mlá-

ďatá žltochvosta, a to sú oveľa menšie ako kukučka. Sú v podstate také dlhé ako tá jašterica! Keby som to nevidel na našich videozáznamoch, sám by som tomu neveril. Mláďatá sa chvíľu tvária prekvapene, ako že to presiahlo isté medze. A spravidla hneď potom začnú produkovať trus, pretože všetko sa do nich už nezmestí. Žltochvosty krmili kukučky dokonca aj brusnicami a čučoriedkami – teoreticky by na tom mláďatá kukučky vôbec nemali prežiť. Naša štúdia bola jednou z veľmi mála, ktoré rastlinnú potravu u kukučích mláďat zistili, a vôbec prvá, keď sa podarilo na kukučom menu doložiť nejaký druh plazu. Ukázalo sa, že keď je kukučka veľmi kŕmená takou „punkovou“ stravou, rastie horšie. Nie že by to cítila, ale pri vyvedení z hniezda môže vážiť výrazne menej ako kukučka kŕmená hmyzom. Čo môže mať dosť veľký vplyv na to, ako sa jej potom darí, a či prežije mimo hniezda.

■ **Pozerám, že na fotke, ktorú ste urobili vo Fínsku, kde váš výskum prebiehal, je hniezdo plné bobúľ.**

Tá fotka je celkom unikátna. Dôvodom je to, že za sezónu vidíme a študujeme veľký počet hniezd, okolo 50 až 80. Naša lokalita je obrovská, desiatky štvorcových kilometrov, a preto celú sezónu jazdíme autom od búbky k búbke. Vďaka tej ploche je tam veľká premenlivosť podmienok. Takže v niektorých hniezdach bobule nie sú vôbec. Ale v miestach, kde je okolo hniezda veľa čučoriedkových kobercov, môže byť hniezdo od bobúľ zvnútra úplne modré, čo pre kukučku nie je úplne dobré.

■ **Ide o cieľenú obranu žltochvosta?**

Podľa všetkého to špecifická obrana nie je. Ak budete milovníka steakov kŕmiť len vegánskou stravou, bude tiež chradnúť, ale to neznamená, že to robíte preto, aby ste ho zahubili – jednoducho len zavreli mäsiarstvo. Že sa mláďatám kukučky u žltochvostov, ktorí sú skoro-vegáni, veľmi nedarí, je skôr vedľajší produkt toho, že žltochvost zbiera to, čo je po ruke. Mláďatá už sú veľké, on nestíha zbierať hmyz, takže berie aj čučoriedky, teda horšiu potravu, a kukučka na to vlastne len doplatí.

■ **Ak počujete v lese kukučku, asi hneď nepočítate, koľkokrát zakukala, ako my všetci ostatní, však nie?**

Ono sa hovorí: „Koľkokrát kukučka zakuká, toľko rokov do konca života alebo

Táto fotografia kavky získala 1. miesto v kategórii Vtáky hlavnej českej wildlife fotosúťaže Czech Nature Photo aj nomináciu na víťazstvo v dvoch najprestížnejších súťažiach fotografií vtákov na svete, Bird Photographer of the Year a Nature Photographer of the Year.

do svadby...“ Čo je koniec koncov to isté, čo si budeme nahovárať (*smiech*). Ale to je len ľudová povera. Kukaním samec len chráni svoje teritórium. Viete, kukučka má dosť zvláštny život vo všetkom. Už len tým, že si nestavia hniezdo, je medzi našimi vtákmi úplná výnimka – a od toho sa odvíjajú všetky ostatné rozdiely a podivnosti kukučieho života. Kukučka nevytvára ani páry, v ktorých by samec udržiaval vzťah s jednou samičkou.

„Po sexe už nezostávajú v kontakte.“

■ **Nemá na to dôvod?**

Áno, pri ostatných druhoch vtákov, ako sú pinka alebo drozd, sa potomstvo podarí úspešne vyviesť, len keď sa starajú obaja rodičia. Preto je potrebné, aby zväzok nejakým spôsobom držal pohromade. Občas síce vtáci otcovia zabehnú k susedom – ako by povedal klasik – „zasiať kráľovský ovos“, ale aj tak sa väčšinou starajú o vlastné mláďatá. U kukučky sa však o mláďatá starajú hostitelia. Kukučky teda nemajú žiadny dôvod udržiavať nejaké trvalé vzťahy. Často sa píše, že kukučka je takzvané polyandrická. To znamená, že jedna samica sa pári s viacerými samcami. My však vieme z molekulárnych dát, že sa spravidla jeden samec kukučky za sezónu pári s dvomi – tromi samičkami a že jedna samica sa zase nechá napáriť od jedného, alebo niekedy aj viacerých samcov, avšak po sexe už spolu v kontakte nezostávajú – takže je to skôr taký zvláštny druh promiskuity.

■ **Kde sa vzala predstava, že jedna kukučka má viac partnerov?**

Zatiaľ čo samec robí „kuku“, samica vydáva taký bublavý zvuk, ako keď slámkou zafúkate do minerálky. A zatiaľ čo kukanie počujete v teréne stále, dokonca aj v noci, bublanie samíc len zriedka. Asi z toho vznikla tá mylná predstava o polyandrii – „keď je samcov viac ako samíc, potom samica má viac partnerov“. To je, samozrejme, len myšlienkový skrat, nič také z počtu samcov a samíc nevyplýva. Navyše samcov je podobné množstvo ako samíc, len ich viac počuť. Keby sa začal pomer pohlavia vychyľovať, bude pre kukučie mamy výhodnejšie investovať do vzácnejšieho pohlavia, a pomer by sa zase vrátil do rovnováhy. Je to taká kuriozita, keď ľudová povera plynie z chybných predstáv, ktorá zase plynie z toho, ako prírodu pozorujeme. Čo je vlastne pekná ukážka toho, že vedu naozaj potrebujeme, inak si veľmi ľahko utvoríme nejaké skalopevné presvedčenie o tom, ako to na svete chodí, podľa nevyhnutne obmedzených dojmov z toho, čo sa deje u nás na záhrade. Lenže na vedľajšej záhrade to už spravidla neplatí...

■ **Nedávno ste sa vrátili z Bolívie. Čo ste tam robili?**

Išiel som si rozšíriť obzory – úplne najhorší spôsob, ako prírodu skutočne spoznať, je byť postihnutý chorobou zvanou sicflajš (*z nemeckého Sitzfleisch, mať trpezlivosť pri práci, pozn. red.*). Môžem prírodu sledovať na svojej záhrade alebo pri rybníku, všetko veľmi detailne, rok za rokom si potvrdzovať to, čo som sa naučil – a ľahko tak získať falošný dojem, že už toho viem dosť, alebo nedajbože všetko. Presne z tejto „záhrad-

nej perspektívy“ plynú všetky tie bludy o tom, ako „vrabce vymreli“ alebo „drozdy vymreli“ alebo „húška nie je problém“. Stačí sa pozrieť do vedľajšieho okresu alebo kraja, a hneď vidíte, že veci sa majú inak. Niekedy stačí doslova nakuknúť do susednej záhrady. Napríklad južná Morava je z hľadiska vtáctva úplne iný svet ako stredné Čechy. Mávam vo zvyku pozývať

„Konečne sa trópy začínajú skúmať veľmi intenzívne.“

Pražanov k nám na Balkán. A myslím to bez prehánania. A čo ešte také kontinenty! V takej Južnej Amerike je asi 3 400 vtáčích druhov a s tými našimi toho nemajú veľa spoločného. Vzhľadom na to, že ich je niekoľkonásobne viac ako „našich“ druhov, malo by to spustiť alarm v hlave každého, kto sa o vtákoch chce niečo dozvedieť – Európa je naša „záhrada“, ale tá „záhrada“ za plotom je oveľa väčšia, a preto oveľa dôležitejšia z hľadiska všeobecného poznania. Prevažná väčšina textov, ktoré u nás

▲ Kukučka je Grimova životná téma. O nej s kolegami, okrem mnohých odborných článkov, napísal aj populárno-vedeckú knihu *The Cuckoo: The Uninvited Guest* (Kukučka: nezvaný host). Získala prestížnu cenu *The BB/BTO Best Bird Book of the Year* (najvýznamnejšie medzinárodné ocenenie pre knihy s vtácou tematikou; 2. miesto za rok 2017) a bola vyhlásená za *BBC Wildlife Book of the Month*.

vyšli o vtákoch, to však úplne prehliada. Prehliada tak to najzásadnejšie.

■ A to?

Že prevažná väčšina vtákov žije život, ktorý sa životu našich vtákov vôbec nepodobá. Naši operenci sú jednoducho úchylní. Príklad: zatiaľ čo u nás typický spevavec, ako je pinka, spravidla kladie okolo piatich vajec, prakticky všetky podobne veľké tropické vtáky kladú len dve vajcia. A to nie je žiadny okrajový detail – v biológii majú zásadný vplyv aj mnohonásobne menšie rozdiely. Vták kladúci dve vajcia do znášky sa bude, za inak rovnakých okolností, do-

žívať omnoho vyššieho veku, pretože oveľa menej investuje do mláďat. Vták, ktorý kladie vajec päť, sa vyčerpá, nezostanú mu sily a podobne. Ak vezmeme naše vtáky verzus tie tropické, nie je tam jediný aspekt ich života, kde by sa úplne zásadne nelíšili. Majú síce dve krídla, dve nohy, jeden zobák, ale vo všetkom ostatnom sú úplne iné. Keď poviem, že je nutné prepísať učebnice, nie je to vôbec prehnané. Lenže tropické vtáky sú oveľa menej preskúmané ako tie európske. O sýkorke veľkej bolo ešte pred pár rokmi viac článkov a kníh ako o všetkých tisícoch tropických druhov vtákov dohromady! Konečne sa trópy začínajú skúmať veľmi intenzívne a ukazuje sa, že všetko je inak, než sme si mysleli. A všetko vlastne plyní z tej zdanlivo triviálnej informácie, že v hniezde tropického spevavca sú len dve vajcia. Na to je naviazané všetko ostatné.

■ V čom konkrétne vás cesty inšpirujú a posúvajú?

Biológ Stanislav Komárek hovorí, že jedna vec je o žumpe čítať a druhá vec je do žumpy spadnúť. K tomu by som dodal, že jedna vec je si o tropických vtákoch čítať a iná vec je zažiť ich bez umelého sprostredkovania cez televízne dokumenty alebo knižky. Akokoľvek dlhé čítanie osobnú skúsenosť jednoducho nenahradí. Ale aj naopak – osobná skúsenosť je vždy obmedzená, logicky najviac tá „záhradná“ alebo „krmidlová“ či „okresná“. Cestovanie je, myslím si, aj cesta k skutočnej pokore: každý kontinent je planéta sama osebe, každý novo navštívený kontinent vás vráti do stavu „znalostného batolaťa“.

Karolína Lišková

Foto: Tomáš Grím

▼ Spoznáte votrelcov? Kukučie vajce v hniezde žltouchosta záhradného má najdokonalejšie mimikry vôbec. Nebyť mierne odlišnej veľkosti, nespoznáme, že vajce vpravo hore patrí hniezdnemu podvodníkovi. Pôvodným majiteľom tých krásnych pier vo výstelke jamky bol jariabok hôrny (foto z fínskej Utuly).

